

Художня часографія прозових творів Костя Гордієнка

У статті увагу зосереджено навколо художньої часографії прозових творів Костя Гордієнка. Наголошено на тому, що прозаїк-Гордієнко є послідовним у своїй творчості: певний ряд тем, ідей, образів формує його світогляд. Однак проза письменника, яка акумулювала моральний досвід війни, свідчить про виняткову згуртованість народу, розкриває торжество людяності навіть там, де напруга й жорстокість двобою не лишали для неї місця.

Ключові слова: художня часографія, час, простір, художня творчість.

Постановка наукової проблеми та її значення. Для звичайної сучасної людини час є певною абстрактною довжиною, яка характеризується однорідністю та єдиним напрямком руху і яку можна виміряти рівноцінними одиницями. Це закономірно відображено в літературі, зокрема українській, де існують чіткі категорії часу: художній, історичний, міфологічний, філософський тощо.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Художній час як своєрідне явище художньо-словесної творчості сьогодні вже досить різнобічно висвітлений у роботах М. Бахтіна [2], М. Жулинського [3], М. Логвиненка [5], М. Храпченка [8], проте, як свідчать найновіші студії на матеріалі української літератури, власне теоретичні аспекти цього феномену розроблено найменше. Чимало вчених просто уникали з'ясування теоретичних проблем, ігноруючи будь-які особливості лірики, прозових творів і висвітлюючи їх конкретні зразки лише в історико-літературній перспективі. Тож досі залишається невизначеною категорія часу як домінуючий елемент поетичної творчості українських письменників.

Час – атрибут, загальна форма існування матерії, яка виражає тривалість буття та послідовність зміни всіх матеріальних систем і процесів у світі. Час характеризує тривалість явища, він невіддільний від стану матерії. Час і простір нерозривно пов'язані один з одним, мають об'єктивний характер. Люди відчувають та усвідомлюють світ у межах своєї епохи й культури, національного та історичного менталітету, сприймають його у формах «свого» часу та простору. Простір і час – це засоби визначення людини в історії та культурі, пізнання людини як суб'єкта свободи й творчості [1, с. 94].

Розвиток літератури невіддільний від плину часу. Перехрещення цих двох процесів відбувається не в одному, а в кількох вимірах. Будь-яка історична епоха викликає до життя несхожі, часто суперечливі літературні явища. Так, найважливіша особливість визначних творів літератури та мистецтва в тому, що вони не лише відображають ознаки свого часу, а й вступають у живий зв'язок із наступними епохами.

Р. Подольний зазначає, що «у літературно-художньому хронотопі має місце злиття просторових і часових прикмет в усвідомленому і конкретному цілому. Час тут концентрується, стає художньо-зримим; простір інтенсифікується, вливається у рух часу, сюжету, історії. Прикмети часу розкриваються у просторі, і простір осмислюється та вимірюється часом» [6, с. 134].

Час у художньому творі постає як багатовимірною категорія, у якій розрізняють фабульно-сюжетний та оповідально-розповідний час. Таким чином виявляють розбіжність між тим, коли згадані, описані події відбулись і коли про них повідомив оповідач чи розповідач як свідок й учасник подій чи тільки інформатор, який певним чином довідався про них. Художній час твору залежить від його наповненості важливими подіями та їх просторової осяжності. Так, першоосною літератури є відтворення людської сутності, побачити це найкраще можна на прикладах створення літературою образу ліричного героя. Дослідження цього процесу в часі дає змогу помітити, як відтворює література місце особи в суспільстві на різних етапах його історії, взаємозв'язок людини з людиною, із колективом, матеріальним світом, із зовнішнім середовищем тощо [9, с. 118].

Українська література ХХ ст. відзначена високим ступенем мистецького охоплення життєвих явищ, різноманітністю естетичних систем художнього людського світу, широким рядом стильових напрямів, течій, жанровою палітрою, представлених відомими авторами. Але залишаються письменники, які чекають на професійну оцінку своєї творчості. З-поміж них – Кость Олексійович Гордієнко –

письменник та публіцист. Літературна спадщина цього прозаїка в контексті літературного процесу недостатньо осмислена.

Життєва конкретика Костя Гордієнка є прагненням глибини – у погляді, характерній деталі чи окремому епізоді, у бажанні сягнути найточнішого, найповнішого розуміння свого часу. У багатьох письменників життєва конкретика характеризувалася ескізністю, зовнішньою ідентичністю буття. У Костя Гордієнка конкретика, реальний час – це не тільки виокремлені кадри навколишньої дійсності, а й різновид художньої часографії.

Проблему зв'язку часу і простору Костя Гордієнка порушують багато учених-теоретиків, які досліджують простір письменника як цілісну систему вираження, а час – як основний принцип відображення, ступінь відтворення життя. Індивідуальність Гордієнка-митця проявлялась як у системі естетичних принципів, покладених в основу його творчості, так і в часографії.

Творчість Костя Гордієнка в літературознавстві аналізували такі критики, як В. Брюховецький, Г. Стукалова, Г. Гельфандбейн, Ю. Герасименко, І. Голубничий, О. Зінченко, Г. Сеульський, Л. Ладанов, К. Козуб, І. Маслов, М. Острик, Л. Новиченко, Р. Якель.

Твори письменника неодноразово перечитували науковці, у результаті чого подавали рецензії на художню спадщину Костя Гордієнка. Так, наприклад, над дослідженням трилогії «Буймир» Костя Гордієнка працювали І. Пашук, Г. Гельфандбейн, В. Оскоцький. Також вивчали й інші твори митця, зокрема, А. Гаєв, Л. Коваленко – «Заробітчани», Г. Нудьга – «Буян», Д. Гольдштейн – «Діти землі», С. Журахович – «Дівчина під яблунею», Є. Кирилюк – «Автомат», Л. Пріцкер – «Чужу ниву жала», В. Романовський – «Повість про комуну», М. Чехів, І. Юрченко – «Мудриголови» та ін.

Мета статті – відтворити художню часографію крізь призматику художніх творів Костя Гордієнка.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Стосунки письменника з часом найпевніше перевіряє сам час, зберігаючи нетлінно свіжими давно написані книжки. Плідна діяльність Костя Гордієнка давала новий привід для роздумів про еволюцію його письменницького мислення й літературної майстерності. Творча палітра письменника збагачується й сьогодні новими барвами, більш упевненим ставав нахил до ліричної медитації, до розшифрування природних стимулів думки й дій героїв, до чітко окресленого малюнка слова.

Прозаїк-Гордієнко є послідовним у своїй творчості: певний ряд тем, ідей, образів формує його світогляд. Почуття людської гідності й гордості за свій народ, чесність, товариськість, здатність до самопожертви набували якнайконкретнішого значення, постійно випробовувалися. Проза письменника, яка акумулювала моральний досвід війни, свідчить про виняткову згуртованість народу, розкриває торжество людяності навіть там, де, здавалося б, напруга і жорстокість двобою не лишали для неї місця.

Першим твором Костя Гордієнка було оповідання «Федько» (1925 р.). У подальшому з'явилися такі твори: «На руїнах монастиря» (1925 р.), «Як я був редактором повітової газети» (1925 р.), «Кривий Зуб і Клишоногий» (1925 р.), «Баржа» (1926 р.), «Харчевня «Розвага друзів» (1926 р.). Значна кількість творів письменника була видана в 1930 р.: «Комуна Жовтня на Волині», «Ладька», «Згублена слава», «Дівчата-подруги», «Кулічани в комуну пішли», «Атаска», «Хазяїн і наймит», «Нечипір», «Мудриголови», «Комунари», «Комуна на хуторі Куличка», «Повість наймита» та ін.

Кость Гордієнко за життя написав значну кількість творів, які друкувалися в різний час: «Вибори» (1931 р.), «Повість про комуну» (1931 р.), «Полільніці» (1931 р.), «Атака» (1931 р.), «Артіль» (1932 р.), «Зерна» (1934 р.), «Радість» (1934 р.), «Вечори на хуторі під Красносілкою» (1934 р.), «Косарі» (1934 р.), «Сквар і син» (1935 р.), «Буян» (1938 р.), «Двожильна повість» (1932 р.) «Три комунарки» (1939 р.), «Родюча долина» (1941 р.), «Вірність» (1943 р.; 1946 р.), «Майстер лелюк» (1943 р.), «Сильніше смерті» (1944 р.; 1946 р.), «Подруга» (1946 р.).

Перед нами постає своєрідна панорама людських доль, за якими – корінна зміна економічного й соціально-психологічного устрою на селі, уся історія переходу до колективного господарювання та нового життя: «Б'ють джерела» (1951 р.), «Цвіти, земле!» (1951 р.), «Хвилюючі спогади» (1954 р.), «Школяр» (1964 р.), «Голос землі» (1964 р.), «Дитячий будинок на вулиці Артема» (1944 р.; 1985 р.), «Королівський порок» (1958 р.), «Зелене сонце» (1962 р.), «Вредний хлопчисько» (1963 р.), «Портрет» (1963 р.), «Мати» (1964 р.), «Марія» (1964 р.), «Кандидат партії» (1964 р.), «У неділю біля церкви» (1964 р.), «Самобутність» (1969 р.), «Чорнозем підвівся» (1971 р.), «Клич серця» (1972 р.), «Ти наша

совість» (1974 р.), «Кренний корінь» (1977 р.), «На сторожі дитячої долі» (1980 р.), «Славен у віках» (1982 р.), «Пісня матері» (1976 р.; 1984 р.) [206], «Друг дітей» (1984 р.), «Дорога смерті» (1989 р.). Слід констатувати, що поділ письменницьких творів на окремі функційно-локалізовані модуси є досить умовним, оскільки елементи різних тематичних модусів можуть бути представлені й у межах одного твору. Тому, варто зазначити, що для творів Костя Гордієнка характерні тематичні тенденції, а не закономірності, хоча в деяких творах митця певні тематичні елементи завжди домінують.

Письменник удаю використовує протиставлення, контраст, портретну деталь та різноманітні вчинки головних і другорядних героїв. Усе це допомагає авторові розкрити головну суть твору та підсилити його ідейне звучання. Із цього приводу В. Стецюра зазначає: «Добра і щедра вдача у Костя Олексійовича, як і вдача народна, пильне око, достеменне знання сільського життя і сільських проблем... І – точне й правдиве перо, вироблена десятиріччям художня манера, якій притаманні глибокий психологізм, виражальна образна сила, соковита й барвиста мовна палітра» [7, с. 24].

Можна стверджувати, що саме в цих творах, незважаючи на їх частково нарисовий характер або «походження», на їхнє злободенне призначення, в цілому склався виразний, оригінальний стиль Гордієнка-прозаїка, що увібрав в себе все краще з його ранньої творчості і збагачений життєвими спостереженнями, знаннями села, узятими безпосередньо з реальної дійсності. І хоча не раз було чути докори певних творів письменника («Дівчина під яблунею», «Заробітчани», «Буймир») за те, що вони нелегко читаються, що автор нібито не зважає на закони читацького сприйняття художнього слова, – докори ці навряд чи правомірні. Тим паче, що йдеться не про якийсь технічний брак, не про якусь недоробку або прорахунок. Автор свідомо йшов таким шляхом, навпаки, уважаючи саме заявлені художні рішення необхідністю, художньою необхідністю для матеріалу й для того ж читача.

Мотив нестримності часового плину чи не найвиразніше виявився у творах Костя Гордієнка про кохання, рідну домівку, заробіток, воєнні дії та улюблені села. Можна виділити такі аспекти цього мотиву, які забезпечують єдність цих творів: туга за коханням виступає як вияв туги за молодістю, уплітаючись знову ж таки в тему часоплину; у темі рідної домівки бачимо найбільшу наближеність до природи, до таємниць вічного оновлення й погасання.

У романах Костя Гордієнка «Заробітчани», «Чужу ниву жала», «Буймир», «Дівчина під яблунею» війна постає як біда й усвідомлюється як руйнівна сила, але при цьому змальовується письменником як жорстока вимушена неминучість, у якій необхідно вистояти та перемогти. Вимоглива правда й сумлінність, що наповнюють відтворювані у творах події та що визначають моральний вибір героїв, є етичною спонукальною силою, душевною й рушійною істиною, такою, що мотивує кожен вчинок героя та кожне його рішення, ведучи до згоди і єдності, а в особливостях творів – є початковими критеріями, що характеризують стан миру. М. Кенігсберг наголошує, що кожен письменник пише про війну по-своєму. Роман Костя Гордієнка «Буймир» вирізняється серед інших творів не лише тим, що в ньому сказано про війну: «Роман «Буймир» не є випадковим у творчості письменника. Він природна ланка в літописах життя українського селянства. Трагедія війни й велич народного подвигу розкривається через показ життя на окупованій фашистськими загарбниками землі» [4, с. 2].

Як і сам час, майже всі герої творів письменника трагічної долі. Але це не позбавляє їх прагнення до життя, навпаки, глибина відчуттів визначає висоту кожного життя, наповнює долі особливою змістовністю. А правда, що зростає з цієї трагічності й нею ж зумовлена, усе ж таки у своєму характері має оптимістичну основу. І хоча правда в кожного героя своя, неповторна, але водночас єдина, оскільки всіх об'єднує загострене відчуття життя та усвідомлення необхідності його захисту, біль утрат і надії на майбутнє.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Сумлінність як визначальна риса в характерах героїв утверджується письменником у творах як вища правда. Кость Гордієнко, осмислюючи категорію часу й спонукальні мотиви вчинків героїв, через усі твори провів думку про те, що совість у людині під час війни заглушає, перемагає всі почуття, а природна душевна відвертість, жертвна готовність відстояти родову честь є глибинними рисами в характері будь-якої людини. Основні риси поезики прозових творів Костя Гордієнка визначили індивідуальну неповторність, своєрідність стилю письменника. Сам письменник у художніх творах постає як невтомний шукач художньої істини, експериментатор. Йому не властиве будь-яке занепокоєння чи творча зупинка.

Художній світ Костя Гордієнка відкритий і трагічний. Трагічне відтворено як глибоко особистий біль окремої людини, і цю людину, якщо порівнювати з античністю, не менше переслідують традиційні уявлення про долю й фатум. У творах письменника помічаємо багатосуб'єктивність відображення свідомості солдата, певне ослаблення взаємозв'язків зовнішніх подій, можливість персонажів змінювати погляди.

Синтезуючи прийоми та засоби художнього відтворення дійсності, письменник виразно розкриває перед читачем розстановку суспільних сил, основні соціальні конфлікти художніх творів – проти кого хто бореться й за які ідеали та інтереси; показує характери й психіку соціальних сил за допомогою персонажів другорядного плану, через їхні вчинки, думки та мову. Безпосередня близькість до життя, до сільського трудівника, знання людських характерів – це визначальні риси творчості Костя Гордієнка.

Проза Костянтина Олексійовича Гордієнка є важливим складовим елементом літературного процесу і являє собою перспективний матеріал для літературознавчих студій насамперед з огляду на її місце в системі явищ художньої літератури ХХ ст.

Джерела та література

1. Апухтина В. Современная советская проза (60-е – начало 70-х годов) / В. Апухтина. – М. : Высш. шк., 1997. – 176 с.
2. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики / М. Бахтин. – М. : Худож. лит., 1975. – 526 с.
3. Жулинський М. Людина як міра часу: концепція людини і проблема характеру в сучасній радянській літературі / М. Жулинський. – К. : Дніпро, 1979. – 275 с.
4. Кенігсберг М. З життя народного / М. Кенігсберг // Літературна Україна. – 1972. – 18 лютого. – С. 2.
5. Логвиненко М. Людина в суспільстві й літературі / М. Логвиненко. – К. : Рад. письменник, 1969. – 237 с.
6. Подольный Р. Освоение времени / Р. Подольный. – М. : Политиздат, 1989. – 143 с.
7. Стецюра В. Ясність художнього твору. Лебединські зустрічі / В. Стецюра // Прапор. – 1969. – № 10. – С. 24–27.
8. Храпченко М. Художественное творчество, действительность, человек / М. Храпченко. – М. : Сов. писатель, 1976. – 366 с.
9. Черченко Н. Головна тема радянської літератури / Н. Черченко // Прапор. – 1980. – № 11. – С. 118–125.

Шарова Татьяна. *Художественная часография прозаических произведений Костя Гордиенко.* В статье сосредотачивается внимание вокруг художественной часографии прозаических произведений Костя Гордиенко. Отмечено, что прозаик-Гордиенко является последовательным в своем творчестве: определенный ряд тем, идей, образов формирует его мировоззрение. Однако проза писателя, которая аккумулировала нравственный опыт войны, свидетельствует об исключительной сплоченности народа, раскрывает торжество человечности даже там, где напряжение и жестокость поединка не оставляли для нее места. Мотив стремительности временного течения отчетливо проявился в произведениях Костя Гордиенко о любви, родном доме, военных действиях и любимых селах.

В статье указано, что как и само время, почти все герои произведений писателя – трагической судьбы. Но это не лишает их стремления к жизни, наоборот, глубина ощущений определяет высоту каждой человеческой жизни, наполняет судьбы особой содержательностью. Кость Гордиенко в художественных произведениях выступает как неутомимый искатель художественной истины, экспериментатор. Ему не свойственно любое беспокойство или творческая остановка.

Ключевые слова: художественная часография, время, пространство, художественное творчество.

Sharova Tetayna. *Art Chasohrafiya Prose Kostya Gordienko.* The article focuses around art chasohrafiya artistic prose. Emphasized that the writer-Gordienko is consistent in his work: a series of themes, ideas, images, shapes his worldview. However, prose writer who has accumulated moral experience of war, shows exceptional unity of the people, reveals the triumph of humanity, even where tensions and violence are not left to fight for her place. Motive impetuosity current time or feature is most evident in the works of Kostya Gordienko about love, his father's house, earnings, hostilities and beloved village.

The article states that, as time itself, almost all the characters works the writer's tragic fate. But it does not deprive them of their commitment to life, by contrast, depth of feelings determines the height of each life, fills a special destiny substantial. Bone Gordienko in works of art is presented as a tireless seeker of artistic truth experimenter. He was not peculiar to any concerns or creative stops.

Key words: art chasohrafiya, time, space, arts.

Стаття надійшла до редколегії
29.08.2015 р.